

Ігор Загребельний

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Ігор Васильович – аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – історія української богословської та філософської думки ХХ століття.

СЕКУЛЯРИЗМ, ДЕСЕКУЛЯРИЗАЦІЯ, ПОСТСЕКУЛЯРНІСТЬ: ДО ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЬОГОДЕННЯ

Репрезентується авторське бачення понять «секуляризм», «десекуляризація», «постсекулярність». Аналізується нинішній етап секуляризації.

***Ключові слова:** десекуляризація, лібералізм, постсекулярність, секуляризм, християнофобія.*

Такі поняття, як «десекуляризація» та «постсекулярність» сьогодні набули досить значного поширення. Звісно, говорити, що ці поняття стали елементом повсякденного мовлення не можна. Однак також не можна розглядати їх як строгі наукові терміни, оперування якими є характерним лише для представників академічно-філософського та соціологічного дискурсів. Швидше, поняття десекуляризації й постсекулярності перетворилися на елемент інтелектуальної моди, ознаку обізнаності з новітніми віяннями у сфері гуманітарних знань і усвідомлення основних тенденцій розвитку сучасного людства. Такий стан речей породжує небезпеку автоматичної легітимізації цих понять, а також того, що вони позначають. Мається на увазі наступне: десекуляризація та постсекулярність визнаються об'єктивно існуючими процесом та явищем відповідно; їх сутність полягає у своєрідному «конкордаті» між світською культурою та релігією; цей «конкордат» влаштовує як віруючих, так і атеїстів і, загалом, відповідає духові нашого часу, однією із парадигмальних установок якого є плюралізм. Але чи так це насправді?

Дати відповідь на шойно поставлене питання і є **метою** даної статті. Для цього ми спробуємо дати власну характеристику поняттям десекуляризації та постсекулярності, з'ясувати сутність цих понять, здійснити їхню кореляцію відносно понять секуляризму та релігії.

Передусім зазначимо, що проблематика десекуляризації та постсекуляризму була піднята та розпрацьована мислителями світового рівня. Поняття «постсекулярність» пов'язане насамперед із іменем відомого німецького філософа Юргена Габермаса. На висловлені Габермасом міркування відгукнувся один із провідних богословів сучасності Йозеф Ратцінгер (колишній Понтифік Бенедект XVI). Про десекуляризацію заговорили завдячуючи американському соціологові Пітеру Бергеру. Відтак, обидва терміни, як уже зазначалося, набули досить значного поширення, про них заговорили численні світські та релігійні інтелектуали. Імена деяких із них ми згадаємо нижче, а зараз детальніше зупинимося на питанні історії цих понять і, відповідно, спробуємо з'ясувати їхнє первісне значення.

Розпочнемо з П. Бергера і терміну «десекуляризація». Попри поширену думку, Бергер не був творцем даного терміну. Якщо вірити Сергію Хоружому, вперше цей термін був використаний німецьким культурфілософом Карлом Едером, однак не набув статусу цілісної концепції [9]. Бергер реактуалізував цей термін, видавши у 1999 році колективний збірник «Десекуляризація світу. Релігія, що відроджується, і світова політика» [10]. Будучи соціологом, Бергер приділив значну увагу темі зростання суспільної (в т.ч. політичної) ваги релігійного чинника. Якщо говорити спрощено, десекуляризація, за Бергером, це реверсивний відносно секуляризації процес – процес повернення релігії у суспільство, з якого її було витіснено процесом секуляризації.

Ті зміни, котрі Бергер окреслював як процес десекуляризації, Габермас спробував осмислити більш глибоко, парадигмально. У жовтні 2001 року, незабаром після терактів 11 вересня він виступив із доповіддю «Віра і знання». У ній німецький філософ констатував виникнення «постсекулярного суспільства», яке вже за визначенням є відмінним від суспільства секулярного. Габермаса, щоправда, неможна вважати творцем поняття «постсекулярність» – це поняття використовувалося ще в 90-ті роки минулого століття представниками теологічного напрямку радикальної ортодоксії [6].

У чому полягає відмінність у розумінні постсекулярності Габермасом і прихильниками радикальної ортодоксії? Габермас, як відомо, є апологетом парадигми Модерну чи, скажемо більш точно, проекту Просвітництва. Звідси випливає Габермасове несприйняття постмодернізму з притаманною йому критикою класичної раціональності, цілісності, гуманізму. У прихильників радикальної ортодоксії акценти діаметрально протилежні. Об'єктом їхньої критики є саме Модерн, натомість їхнє ставлення до постмодернізму швидше амбівалентне. Поза всякими сумнівами, засудженню підлягає постмодерністський релігі-

візм та нігілізм, однак для представників радикальної ортодоксії (при-міром, Девіда Гарта) ці явища є плодами Модерну, а не чимось па-радигмально новим. Відтак, потрібно відкинути постмодерністський нігілізм і натомість скористатися плодами деконструкції Модерну. У світлі такого ставлення до Модерну та постмодернізму постсекуляр-ність можна зрозуміти як «зняття» секуляризму і заповнення звільне-ного простору релігією.

Зовсім інакший підхід пропонує Габермас. На його думку, для утвердження постсекулярної парадигми має відбутися «потрійна реф-лексія віруючої людини з приводу свого місця у плюралістичному суспільстві»: по-перше, релігійна свідомість повинна «випрацювати когнітивно дисонантні відносини з іншими конфесіями і релігіями», по-друге, вона має «зайняти відповідну позицію відносно авторитету різноманітних наук, що володіють суспільною монополією на світські знання», по-третє (NB!), вона зобов'язана «інтегруватися в умови існування конституційної держави, заснованої на профанній моралі» [8]. Тут жодним чином не йдеться про «зняття» секуляризму. Постсекуляр-не суспільство Габермаса – це суспільство, де секуляризм, фактично, лишається домінуючим, проте стає менш агресивним і навіть дозволяє релігії повернутися у суспільну сферу (щоправда, у «відрефлексованій» формі).

Погодимося з Бергером і будемо сприймати десекуляризацію як об'єктивний процес, однак попередньо візьмемо поняття релігії, що повертається, в лапки: повертається те, що здається релігією, але не обов'язково тотожне тому, що зникло внаслідок секуляризації. Питан-ня про те, що ж саме повертається, тісно пов'язане з питанням характе-ру постсекулярності: яка саме постсекулярність утверджується – пост-секулярність радикальних ортодоксів чи постсекулярність Габермаса?

Ми дійсно досить часто зустрічаємо випадки повернення «релігії» у тій формі, котру пропонує Габермас. Приміром, існує низка протес-тантських деномінацій, для яких характерне «священство» жінок або схвалення гомосексуалізму. Існує явище ліберального католицизму, в межах якого ми можемо зустріти поблажливе ставлення відносно контр-ацепції чи абортів. Урешті-решт, існує явище номінального православ'я або ж «православних атеїстів». В усіх цих випадках ми бачимо саме «відрефлексовану релігію», «релігію», підлаштовану під норми секу-лярної (профанної) моралі. Саме до цих релігійних проявів секулярний «мейнстрім» демонструє постсекулярну толерантність, готовність при-йняти таку «релігію» у плюралістичний простір сучасної цивілізації.

Протилежним є ставлення до тих представників релігійного сві-тогляду, котрі не виявляють особливої схильності до змальованої Га-

бермасом інтеграції. Так, приміром, міністр внутрішніх справ Франції Мануель Вальс нещодавно заявив, що влада буде захищати «французькі традиції секулярності» і вести боротьбу проти «релігійного екстремізму», котрий, на думку міністра, є «злочином проти республіки», а також «формою релігійної патології» [4]. Причому під «релігійним екстремізмом» мався на увазі не лише ісламізм, але й консервативно налаштований католицизм. Слід зауважити, що заяви Вальса пролунали незабаром опісля багатотисячних вуличних акцій, влаштованих католиками на знак протесту проти спроб узаконити одностатеві «шлюби».

Іншим прикладом агресивного ставлення до католиків, котрі лишуються вірними своїм принципам, є закриття католицьких освітньо-виховних установ на теренах Великобританії. Причиною закриття є те, що католики не погоджувалися запровадити у своїх закладах курси «сексуальної освіти» та «толерантності», під якими насправді криється пропаганда гомосексуалізму та статевої розпусти.

Отож, можна спостерігати два типи ставлення до «релігії, що повертається». З одного боку, відносно безперешкодно функціонує «відрефлексована релігія». З іншого боку, релігійні групи, що відстоюють ортодоксію, зазнають звичайного секулярного тиску. Якщо припустити, що цей тиск зрештою примусить до Габермасової «потрійної рефлексії» і консерваторів, ми будемо спостерігати класичну схему діалектики – теза, антитеза, синтеза. Тезою є ортодоксія, антитезою – тиск секуляризму, синтезою – «відрефлексована релігія» як елемент плюралістичного постсекулярного суспільства. Таким чином, та постсекулярність, котра нині утверджується, є постсекулярністю Габермаса, і вектор десекуляризації – це не повернення релігії у суспільство, а творення симулякра релігії.

Саме таке розуміння десекуляризації відстоює російський філософ і соціолог Александр Дугін. На його думку, десекуляризація – це процес поєднання симулякра релігії і симулякра суспільства [5]. В такому підході прослідковується дугінська рецепція Постмодерну як «великої пародії», «симулякра Традиції». Якщо Модерн – це антитеза Премодерну, то Постмодерн, на думку А. Дугіна, є пародією на традиційне суспільство, є позбавленим смислу колажем, що складається із алюзій на світ Премодерну. Це відповідає логіці утвердження постмодерної парадигми, завдання якої – подолати Модерн і не допустити повернення Премодерну.

Звісно, не варто абсолютизувати запропонований Дугіним парадигмальний підхід, зокрема – вдаватися до жорсткого парадигмального детермінізму. Однак чимало тез російського філософа-традиціоналіста видаються нам такими, що заслуговують на довіру. До таких тез

належить і вказана у попередньому абзаці думка про симулякр релігії як одну із характерних рис Постмодерну. Спробуємо поглибити цю думку власними міркуваннями.

Релігія вимагає тотальності. Вона детермінує будь-яку сферу людського буття. Можна сказати, що релігія не знає компромісів. Натомість «відрефлексована релігія» є компромісом – результатом примирення богооб’явлених істин та істин секулярного походження. Тотальність і ексклюзивність за таких умов зникає, а саме ці риси є характерними ознаками релігії.

Подібно до інших теїстичних релігій, християнство є теоцентричним. Христос говорить: «Хто любить батька або матір більше, ніж Мене, той Мене недостойний. І хто любить сина або дочку більше, ніж Мене, той Мене недостойний» (Мт. 10, 37). В основі усього християнського життя має лежати Бог, Він має бути центром і індивідуального, і родинного, і суспільного життя, центром онтології, гносеології, аксіології та етики. Натомість «відрефлексована релігія» дуже часто будується на принципах секулярного гуманізму. Приміром, люди, котрі ідентифікують себе з християнством, прикриваючись пафосом любові до ближнього, можуть оправдовувати ті моделі людської поведінки, які є легітимними з точки зору ідеології лібералізму (однієї із форм гуманізму), однак строго засуджуються християнством. За таких умов залишається позначник (християнська ідентичність), проте значенник (цілісна, тотальна світоглядна система, етичний вимір якої має ряд безкомпромісних заборон) зникає, виникає симулякр – позначник без значенника, знак, котрий позначає те, чого немає, і, фактично, своєю наявністю приховує факт відсутності.

Звернемось до прикладів. Нещодавно у США була видана «ЛГБТ-Біблія», розрахована на представників квір-спільноти. Її текст вирізняється тим, що фрагменти, у яких міститься однозначне засудження содомії (гомосексуалізму), є свідомо спотвореними. Свою фальсифікацію Святого Письма видавці пояснили... «християнською любов’ю» [1]. Подібні тенденції зачепили навіть іслам. Згідно з законами шаріату, чоловік-гомосексуаліст має бути покараний смертю. Зрозуміло, що мусульмани, котрі живуть у Європі, не можуть повністю виконувати цю норму, однак за ними зберігається право виключати гомосексуалістів зі своїх спільнот. Натомість у Франції нещодавно виникла ідея спеціальної мечеті для геїв і жінок, у якій будуть зберігатися принципи гендерної рівності та толерантності за ознакою сексуальної орієнтації. Ініціатор створення цієї мечеті продовжує ототожнювати себе з ісламом і навіть говорить, що сама ідея виникла в нього після здійснення хаджу [4].

Важливо пам'ятати, що для Постмодерну є характерним явище, котре А.Дугін називає «гносеосимуляцією». Пізнавальний процес в умовах Постмодерну зводиться до поверхневого засвоєння гетерогенних, фрагментарних наративів чи дрібніших семантичних одиниць, котрі не створюють єдиної, цілісної світоглядної системи. Можна назвати принаймні дві причини виникнення подібної ситуації. По-перше, однією із постмодерністських установок є відмова від метанаративів: релігії, ідеології, визначні ідеї проголошуються «фашистськими», «тоталітарними» тощо. По-друге, в умовах інформаційного суспільства виникає надлишок інформації. Людина засвоює інформацію поверхнево, а це, у свою чергу, лиш відповідає щойно згаданій постмодерністській установці. Звісно, на нинішній момент елементи Постмодерну поєднуються з елементами Модерну, чимало метанаративів Модерну (та й, зрештою, Премодерну) залишаються актуальними. Проте явище гносеосимуляції стає все більш поширеним, а це безпосередньо сприяє процесу симулякризації релігії.

Не ставлячи собі за мету різностороннє висвітлення проблеми заміщення релігії власним симулякром, обмежимося вище сказаним, підведемо підсумки й перейдемо до висновків.

Отож, за десекуляризацією переважним чином криється симулякризація релігії – те, що повертається у секулярне суспільство, є не релігією, а її симулякром. Відносно цього симулякра тиск секуляризму спадає або ж перетворюється на заохочення. Натомість цей тиск зберігається відносно релігії, що не стала симулякром, а це, у свою чергу, витісняє її у сферу симулякризації. Таким чином, десекуляризацію можна розглядати як одну зі стратегій секуляризму. Постсекулярність при цьому є нічим іншим, як сферою подальшого (пост-секулярного) знищення релігійності.

Яку ж перспективу за таких умов може мати релігія? Схильність до компромісів, у випадку релігії, – це схильність до самознищення (заміщення власним симулякром). З усвідомлення цього факту, власне, і може розпочатися новий етап контр-секуляризації. При цьому релігія має не боятися бути «несучасною». Як зазначав Й. Ратцінгер, «невідповідність Церкви часу, що, з одного боку, означає її слабкість (адже її відтісняють), може стати її силою. Бо ж, здається, люди все ж таки здатні відчувати, що банальній ідеології, котра опанувала світ, потрібна опозиція, а значить, Церква може виявитися сучасною, будучи, власне, антисучасною; заперечуючи те, що кажуть усі. Церкві підходить роль прозріливого заперечення, і вона повинна мати мужність це робити» [2, с.236]. Лише усвідомивши принципову несумісність з «релігією прав людини» (А. де Бенуа), «релігією шлунку та сексу» (Д. Донцов) чи ще

якимось секулярним або постсекулярним ерзац-релігійним витвором, традиційна релігія може вберегти себе і стати на шлях відродження.

Дієвість такого підходу, між іншим, ми можемо спостерігати вже сьогодні на прикладі католицької спільноти у США. Як би дивно, на перший погляд, це не виглядало, але посилення секулярного тиску за часів президентства Обама лиш зміцнило Католицьку Церкву США. Католики, а також окремі протестанти об'єдналися заради спільного спротиву антихристиянським нововведенням. Майже повністю зникло явище ліберального католицизму. Натомість багато англіканців розчарувалися у конформізмі власного церковного проводу і почали переходити в католицизм цілими парафіями та єпархіями [3].

Усвідомлення тієї прірви, котра лежить між релігією і секулярною (чи постсекулярною) культурою, може повернути представникам традиційних релігійних культів особливе відчуття сакральності. Головне при цьому – вибрати правильну модель резистансу, не перетворитися на «гностичну секту», будучи, натомість, «сіллю землі» і «ковчегом спасіння».

Утвердження парадигми Постмодерну може посприяти специфічному відродженню релігії. Знищивши метанаративи Модерну і відкривши простір позбавленої смислу гносеосимуляції, Постмодерн поставить людину перед світоглядним вакуумом. Декого такий стан речей буде задовольняти. Інші ж можуть його відкинути і в якості єдиної альтернативи прийняти релігію. Для цього релігія повинна обійти спокуси десекуляризації та габермасівської постсекулярності і вберегти власну чистоту.

Література

1. В США издана первая в мире «Библия» для гомосексуалистов [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://love-contra.org/index.php/news/issue>.
2. *Венедикт XVI*. Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером / Венедикт XVI ; Пер. з нім. О. Конкевича. – Львів: Місіонер, 2007. – 282 с.
3. *Вільчинський О.-Д.* Католицька Церква сповістила про нову Реформу, або Ортодоксна консервативна революція у світовому католицтві [електронний ресурс] / О.-Д. Вільчинський. – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/katolitska-tserkva-spovistila-pro-novu-reformu-abo-ortodoksn#point>.
4. Во Франции откроют мечеть для геев [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/main/2012/11/25/1063106.html>.
5. *Дугин А.Г.* Политика и теология [видео] / А.Г. Дугин. – Режим доступу: <http://www.evrazia.tv/content/ceminar-tradiciya-ii-desekulyarizaciya-vtorzhenie-teologii-v-politiku>.

6. Кувалдин С. В окрестностях секулярного [электронный ресурс] / С.Кувалдин. – Режим доступа: // <http://expert.ru/expert/2013/01/v-okrestnostyah-sekulyarnogo/>

7. Франция объявила войну религиозным фанатикам как мусульманам, так и католикам [электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.newsru.co.il/world/13dec2012/valls456.html>

8. Хабермас Ю. Вера и знание [электронный ресурс] / Ю. Хабермас. – Режим доступа: // http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Haberm/Ver_Znan.php.

9. Хоружий С.С. Постсекуляризм и ситуация человека [электронный ресурс] / Хоружий С.С. – Режим доступа: http://synergia-isa.ru/wp-content/uploads/2012/08/hor_postec_i_sit_chel.pdf.

10. The desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics / Edited by P. Berger. – Washington, D.C., 1999.

Загребельный И.

СЕКУЛЯРИЗМ, ДЕСЕКУЛЯРИЗАЦИЯ, ПОСТСЕКУЛЯРНОСТЬ: К ПРОБЛЕМЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОВРЕМЕННОСТИ

Репрезентируется авторское видение понятий «секуляризм», «десекуляризация», «постсекулярность». *Анализируется* современный этап процесса секуляризации.

Ключевые слова: *десекуляризация, либерализм, постсекулярность, секуляризм, христианофобия.*

Zahrebelnyi I.

SECULARISM, DESECULARIZATION, POST-SECULAR: ON THE RELIGIOUS SITUATION TODAY

Studied concepts of secularism, desecularization, post-secular. Analyzes the current stage of secularization.

Keywords: *desecularization, liberalism, post-secular, secularism, Christianophobia.*

Надійшла до редакції 24.09.2013 р.